

Németh József

Pálóczi Horváth Ádám és a politika¹

„Pálóczi Horváth Ádám (1760-1820) a XVIII. század végi, XIX. század eleji magyar irodalom- és eszmetörténet furcsa figurája. A gyakran polihisztorként említett szerző munkássága valóban meglepően tág területet ölel át. Nehezen lehet elhelyezni munkáit a régi és új – modern – magyar irodalom határvonalán innen vagy túl: vizsgálata során, értelmezésekor egyszerre kell és lehet eszme-, tudomány-, illetve irodalomtörténeti megközelítést alkalmazni. A kritikai vizsgálatot nehezíti, hogy még hiányoznak az átmeneti korszakra vonatkozó alapkutatások” – olvasom az MTA Irodalomtudományi Intézete által az író születése 250. évfordulóján rendezett konferencia előadásait közreadó kötet előszavában.

Különös sorsú, nehezen jellemezhető, nemegyszer félreismert szereplője a magyar irodalom történetének. Kömlődön, Szántódon, Zalaegerszegen, Petrikeresztúron, Nagybajomban tábla őrzi emlékét, Balatonfüreden három is. A szántódi és az egyik füredi márványlap szövege pontatlan. Budapesten, Zalaegerszegen, Nagybajomban művészetet oktató intézmény viseli nevét. Életében 17 kinyomtatott kötetét vehette kézbe, 1820-ban majd kétannyi szövegét hagyta özvegyére. Halála után 122 évig egyetlen teljes műve sem jelent meg, a ma legtöbbször becsült *Ötödfélszáz énekek* csak 1953-ban, példás gondossággal kritikai kiadásban, bár a pajzánabbnak ítélt sorok kihagyásával. 1792 óta csak a *Felfedezett titok* című szentimentális-szabaddóműves regénye ért meg második kiadást. (Örülök, hogy a Szépirodalmi Kiadó bizalmából 1988-ban ezt én gondozhattam.) Könyvet kedvelő honfitársaink is zavarba jöhetnek, ha Horváth 4-5 művét fel kellene sorolniuk. Ugyanakkor vásárnaponként a magyar protestáns templomokban százezernyi hívő éneklé a református énekeskönyvekben megtalálható öt szövegét, anélkül, hogy szerzőjére gondolna.

Életműve sok fogódzót kínál politikához fűződő sokszínű kapcsolatának áttekintésére. Erre bátorít a genius

¹ A Göcseji Múzeum *Művészet és politika 1541-1849* című, 2015. szeptember 16-i konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata.

loci is. Gyakran megfordult a szomszédos épületben, az akkori megyeházában. 1819 nyarán utoljára itt vett részt a tisztújító megyegyűlésen, s erről írt, kéziratban maradt szatírja az utolsó műve.

A konferencia időkerete részletes fejtegetés helyett Horváth életművéből csupán három mozzanat felidézésére korlátoz:

- politikai témájú versei és szerepe 1795 előtt,
- szabadkőműves kapcsolatai,
- az 1814-ben ellene indított vizsgálat.

1.

Változatos, izgalmas időszak kortársa volt. Lelkesítette a gőzgép, a léghajó híre, örülhetett a fekete himlő elleni védőoltás előállításának. Érdekelte a tudomány, természetesen nem sejtette, hogy csodált tudós kortársai egy részének nevét a következő századokban közszóként használjuk: wattot, ampert, ohmot emlegetve. A magyar társadalmat felbolygatta II. József évtizede: a szabadabb vallásgyakorlat lehetősége, a szerzetesrendek feloszlata, a német nyelv hivatalossá tétele, a hazai területének aprólékos pontosságú térképre mérése. Örültek a cenzúra enyhítésének, a könyvnyomtatás gyarapodásának, bántódtak a korona Bécsbe szállítását hallva, aggódtak a vármegyei önállóság megnyirbálásáért. Híre jött a francia forradalomnak, a király lefejezésének, a győztesek egymást pusztító harcainak. Mivel itthon évtizedek óta politikai tevékenységéért senki nem lakolt életével, a társadalmat megrázta a Martinovics mozgalomát követő gyilkos bosszúállás. Horváthnak is volt oka a félelemre. Mind a személyes örömök, mind a félelmek e légkörben hamarosan a nemzeti ügy rangjára emelkedtek. Ez magyarázza, hogy az 1780-as évek közepétől a magyar politikai töltetű költészet soha nem látott mértékben fellendült, sokszínűvé vált.

Horváth – főleg 1795 előtt – széles érdeklődésű, a társadalmi változásokra érzékeny író volt, aki hazája szinte minden fontosabb politikai eseményére figyelmet keltően tudott reagálni. Hazafias költészete szorosan kötődik a politika napi eseményeihez. A nyolcvanas években szinte egyetlen társadalmi töltetű verse sincs, amelyet ne tudnánk pontosan meghatározó eseményekhez kötni. A hazai változások megítélésében alig marad el Fekete Jánostól, Batsányitól.

A később tüzes kurucnak híresztelt fiatal poéta az első években a kalapos király csodálója. A vallási türelem, a megengedőbb cenzúra, a nyomdák számának növekedése, a megjelenő hírlapok örömmel töltik el. Mivel ekkoriban főleg mérnökként dolgozik, alig aggasztja a vármegyei önkormányzat korlátozása. A szerzetesrendek feloszlata pár évig anyagi haszonnal is kecsegteti: bérbe veheti a tihanyi apátság szántódi birtokait. Még a holt latin nyelv háttérbe szorítása, a német hivatalossá emelése sem aggasztja:

„Elhidd, a Felső is, hogy minapába
Német szót parancsolt a magyar szájába,
Nem a magyar nyelvet akarta pusztítani,
Hanem a deákot németre fordítani,
Hogy így ha ez a nyelv nálunk is bővülne,
Nemzetünk más néppel jobban egyesülne.”

(*Egy nagy magyarhoz*).

Holtában sem fordul ellene, *A felséges József császár halálának emlékezet ünnepén* című verséből idézem:

„Innepet szentelek József árnyékának,
Mert ma esztendeje kora halálának...
Tartozom, míg élek, rá emlékezni.”

Nemzeti hagyományban gyökerező kortársaival együtt hamarosan örömmel látta a függetlenség zászlaját felemelő nemesi mozgalmat is. Hiszen Batsányi sem csak Párisra vetette vgyázó szemét,

üdvözölte a honi változást, a korona hazahozatalát is. Kazinczy ugyancsak nagy embernek tartotta a császárt, mégis büszkén öltötte magára a banderista díszruhát. Oldalára kardot kötött. (Csak a gyakorlaton derült ki, hogy nem tudta kihúzni a hüvelyéből.) Horváth – mint szántódi bérlő – a somogyi bandériumot előbb verssel köszöntötte, tagja lett a díszes seregnek, majd füredi lakosként nem mulasztotta el közreadni a zalaiai rímes üdvözlését sem. A magyar öltözet terjedő divatja idején színesebb, magyarosabbnak vélt, cifra ruházatával keltett feltűnést:

„Nemrég egész Veszprém vára kiállott látásomra,
Ki örülve, ki csúfolva nézvén a kalpagomra,
Hogy a nyuszt bőrre a veres bársonyt leeresztettem,
S magamból egy régi magyart imígyen festettem.”
(*Holmi II.*).

Barátját, Csapodyt is biztatja:

„Ékesüljön magyar szíved magyar testtel s ruhával,
Ne gondolj a franc csúfsággal s a német ruhával.”
(Uo.).

Talán a magyar költészet évszázados hagyományait követve, a legtöbb költő művében 1787-1788-ban nyomot hagyott a törökkel vívott háború. Sok-sok vers jelzi a téma népszerűségét, jelentősebb érték nélkül (Szabó Dávidé, Dayka Gáboré, Verseghy Ferencé, Virág Benedeké, Gvadányi Józsefé, az éppen katonáskodó Fazekas Mihályé). Természetes, hogy Horváth is harci riadókat adott közre, de a megyegyűlésen morog az újoncozás miatt. Bérlőként tiltakozik, hogy a hadseregnek átadott terményeket a kamara nem számítja be az árendába.

Figyel Párisra is, nem vigyázó, reménykedő szemmel ugyan, de nem félelemmel, még kevésbé gyűlölettel. Inkább tétova várakozással. Később a várható francia támadást sem érezte veszedelemnek. A gall kakas esetleg a hajnalt hozhatja:

„Vagy tán éppen kedve sincsenek ezeknek zsákmányolni,
Nem hadzajra, csak hajnalra kezdnek kukorikolni.
A nap kerül, hajnal derül, de sugári élesek,
Megvakulnak a bagolynak szemei, mert kényesek.” – olvassuk a *Kakasszó* utolsó, később nem véletlenül kihagyott strófájában.

A bandérium tagjaként a diéta számos ülésének fültanúja lehetett. Mint szabadkőművest, sok zártabb körű tanácskozársra is meghívták. Ahogy Kazinczy pályájára emlékezve írta: „Sorba járánk a nemzet nagyjait, s ebédek, vacsorák, táncok fogadának mindenütt.”. Október 3-án a Széchenyinél tartott tanácskozáson gróf Berényivel, báró Orczyval, báró Podmaniczkyval, Vay-jal, gróf Esterházy Károllyal együtt vett részt egy megbeszélésen, ahogy a szintén meghívott Kazinczy feljegyzése megőrizte.

Nemcsak versei tanúsítják ekkori politikai érdeklődését. Több röpiratot is kinyomtatott. 1790. július 28-án keltezte *A magyar asszonyok prókátora a Budán összegyűlt rendekhez* című, névtelenül megjelent kötetkijét. Négy nappal később újabb füzetet is kiadott: *A férfiak felelete az asszonyokhoz*. Ezekből kiderül, hogy szerzőjük nem lép ki a hagyományos nemesi gondolkodás keretei közül, elmaradva Bessenyei, Kármán, Bárany Péter nézeteitől. Korszerűbb álláspontot foglalt el a vallás ügyében. A protestánsok szabad vallásgyakorlásáról folyó vitában felszólalt Boronkay József somogyi követ. Igyekezett minél szűkebb körre szorítani a vallásszabadságot. A latin nyelvű beszéd nyomtatásban is megjelent. Horváth ezt lefordította, s Boronkay érveit cáfoló saját jegyzeteivel együtt kiadta. 1791 februárjában megjelentette a zalaiai megyegyűlés néhány, ugyancsak a vallási vitákkal kapcsolatos dokumentumát, *A vallás dolga Zala vármegyében* címmel. Egy oldalnyi bevezetőt leszámítva, nem saját alkotása. Mórocza Sámuel levelét, Althan János főispán és Spissich János alispán beszédét adta közre. Utóbbiakat a megyegyűlés jegyzőkönyve is megőrizte.

Ekkoriban még bizakodó. Széchenyi Ferenc megbízásából készíti el és adja közre egy tudós irodalmi társaság tervét: *Egy rövid tudósító levél* címmel. Átgondoltságában elmarad mind Bessenyei *Jámbor szándékától*, mind Révai ekkoriban megjelent, hasonló témájú *Plánumatól*. Írását bizakodva, verssel fejezi be:

„Magyar! most derül – most hasad a szabadság hajnala,
Most készül az szabad lenni, ki még nemes vala.”.

Később, a nemesi-nemzeti törekvések zátonyra futását látva, keserűen írja:

„Szakadoznak a partok, az oszlopok dűlnek,
A nemrég meleg vérrel buzgó szívek hűlnek,
Minát ásott alája s kemény tüzet vetett
A köz-jó bástyájának a maga-szeretet.”.

A nemesi, értelmiségi ellenállás növekedett, a rendőri besúgók Zala megyéből is több szerveződésről közöltek híreket. Festetics György, Fekete János, Spissich János neve is szóba került. E léggör magyarázza 1793-ban kelt versének megváltozott hangnemét:

„Ember a nevünk, de meg vagyunk nyergelve,
Egy csúf áldozatra előre szentelve,
És örökös szégyenünkre,
Korcsult nemességünkre
Jármot taszigálnak,
Békót ver az álnok.
Úgy járjuk a táncot, mint a sipok szólnak...”
(*Féniksi készülő*).

A következő évekből kevesebb írása maradt ránk. Több jel utal arra, hogy köze lehetett a Martinovics-mozgalomhoz. Erre vonatkozó adataink nagyon hézagosak. Azért is, mert a gyanúba hozhatók Zalában gondosan megsemmisítették kompromittálóknak vélt irataikat. Két évtizeddel később arról ő is tudósítja Kazinczyt, hogy „imott-amott nyomozások lettek, melyek miatt én figyelmetessé lettem levelezésemnek bátorsága végett rejtett írásról gondoskodni”. Az 1795-ből fennmaradt pár levelében tüntetően hivatkozik saját törvénytiszteletére. Mintha csak a besúgóknak szánná az ilyen sorokat: „Aki a törvény útján jár, szabadon és félelem nélkül jár, s nem félhet a botlástól.”. A nyomozati jegyzőkönyvekben így is előfordul saját és szabadkőműves neve is. Zalai társaival együtt azonban elkerülte a megtorlást.

2.

Horváth Ádám életében meghatározó szerep jutott a szabadkőművességnek. Ennek taglalása több zalai tanulmányban is olvasható (köztük a *Zala megye ezer éve* című kötetben), ezúttal csak néhány momentumát említem.

Mivel e szó manapság gyakran szitokszónak számít, több nemzeti tragédiánkért rá hártva a felelősséget, a mozgalom 18. századi szerepéről két kikezdetetlen tekintélyű történész véleményének summáját idézem. Kosáry Domokos szerint: „A testvériséget emlegette a kiváltságok és a kiáltó elmentétek világában. A türelmet és a világos gondolkodást a vallási fanatizmussal és az egyházi hatalommal szemben. Elvileg az eredendő egyenlőséget a ténylegesen oly eltérő pozíciójú emberek között. Egy körbe hozta a nemest és a nem nemest, aki itt – bár csak itt és csak elvileg – a másikkal egyenrangú félként állt szemben. Még hozzá a kiválasztottak, az 'elit' összetartozásának tudatában, a misztikus ceremóniák és névtelenség biztonságos, feszélyezettséget oldó s egyben rejtélyesen vonzó léggörében.”. Szekfű Gyula azt emelte ki: „Egészében véve a szabadkőművesség az új szelle-

mű Magyarország kialakulásának egyik legfőbb tényezője volt, s a legelső, amely már elég helyzeti energiát gyűjtött magába, hogy hozzákezdhesen a régi életformák megváltoztatásához.”.

Horváthot 1789. november 19-én fogadta be a pesti Nagyszívűség páholy. Az új tagot Nagyváthy János üdvözölte. Horváth később a Varasdról Zalaegerszegre áttelepült A jó tanácshoz páholyhoz csatlakozott. Ennek néhány tagját említem: Spissich János alispán, gr. Althan Mihály János főispán, Mlinarich Lajos másodalispán, Sommsich Lázár táblabíró, később Zala diétai követe, Kozits István táblabíró, Inkey Imre táblabíró, Sárközy István somogyi aljegyző, Csépán István ügyvéd, stb. A monyorókeréki páholyból csatlakozott hozzájuk Szegedy János felsőörsi prépost, korábbi szombathelyi kanonok.

Horváth sok művét áthatják a szabadkőműves gondolatok. Írt egy szabadkőműves regényt is. Hosszú, barokkos címe összefoglalja témáját: *Felfedezett titok. Az az Vallástétele egy olyan Tudós Ifjúnak, a ki sokáig igyekezett rajta, hogy Frajmauer lehessen: sokat ki-tanult: el is ment fel-tett útjában az utolsó pontig: minden próbákon általesett: de czélját csakugyan el nem érhetette, s miért nem érhetette? Beszéli a Vallástételt az Ifjú, halála előtt kevéssel. 1792.* Noha a szerző neve a kötet élén nem található, s műveinek későbbi jegyzékében sem említi, nemcsak szűkebb környezete sejtette az írot. Kresznerics Ferenc, ekkoriban Salomváron káplán, naplójában feljegyezte: „Sok okaim vannak, melyekre nézve ezt Horváth Ádám munkájának gondolom lenni.”. (Igaz, Laky István, salomvári plébános is páholytag volt.)

A Zala Megyei Bíróság nagytermének bejárata mellett tábla emlékeztet arra, hogy 1797-ben Spissich János javaslatára a megyegyűlés megtagadta a franciák elleni felkelést. A király által elrendelt vizsgálat után 9 személyt ítélték súlyos büntetésre, néhányukat hivatalvesztésre. Közülük hatan korábban az egerszegi, Festetics György a bécsi, Szapáry Péter a pesti Nagyszívűséghez páholy tagja volt. Horváth nem szerepelt az elmarasztaltak között, 1795 óta Nagybjomban élt és a kaposvári megyegyűlésekre volt bejáratos.

A szabadkőműves gondolatokhoz haláláig nem lett hűtlen. Ahogy Festetics György sem. Ide csak egyetlen példa fér: az 1817-ben először megszervezett irodalmi összejövetelek a keszthelyi gróf szabadkőműves nevét őrzik: Helikon. Horváth ott elhangzott műveinek egy része nehezen érthető a freimaurer szimbólika ismerete nélkül.

3.

A Petrikeresztúron élő öregedő poéta 1814-ben a királyi udvar figyelmét is felkeltette. Június 21-én I. Ferenc leiratot intézett Erdődy József magyar kancellárhoz. Eszerint tudomására jutott, hogy Somogy és Zala vármegyében igen botrányos énekeket énekelnek, melyek szerzője Horváth Ádám, aki Zalában tartózkodik, de Somogyban is birtokai vannak, sőt Gömör vármegye közgyűlésén is különös ellenállást tanúsított. A kifogásolt ének a *Stajer tánc* volt. Az iratot a kancellár a nádorhoz továbbította, az pedig az érdekelt megyék alispánjait utasította nyomozásra és jelentéstételre. A Gömör megyei főispáni adminisztrátor közölte, hogy Horváthot a megyegyűléseken soha nem is látták. (Valami oka mégis lehetett a gyanúnak, hiszen Máriásy István alispán Horváth szabadkőműves társa volt, s később a *Magyar Arion* című énekgyűjteményének egy példányát is rá hagyta.) Mind a somogyi, mind a zalai alispán ártatlannak jelentette Horváthot. Hogy mennyire menteni igyekeztek, azt bizonyítja, hogy a nádor levelének másolatát kézhez kapta, a védekezésre felkészülhetett. Az alispán a vizsgálati jelentéshez mellékelte Horváth verseinek egy kis gyűjteményét, ezek már átírt, a német tánc helyett a franciát kifigurázó szövegek voltak. A vizsgálat Horváth teljes felmentésével zárult.

Mégsem került ki a rendőrség figyelméből. A nádori titkos levéltárból csak halála után selejtezték ki iratait, azzal, hogy elhunytával már tárgytalanná váltak. Az óvatosságra készítő gyanú azonban tovább élt. Zala megyében biztosan. Deák Ferenc 1828-ban elküldte Vörösmartyknak Horváth 1817-ben írt, Széchenyi Istvánt magasztaló versét. A Kehidán kelt kísérlőlevél szerint: „Horváth Ádám munkája ez, és a nekem adott példány tulajdon keze írása, melyet én jól ismerek, mert nálam több levelei vagynak.”. Hozzáfűzi: „Ha csakugyan közleni fogod azt, (...) csak arra kérlek, hogy mind az én nevemet, mind a verszet túlsó oldalán lévő Csányi László barátomét hallgasd el.”. A költemény nem is jelent meg a Szépliteratúrai Koszorúban, csak 1830-ban Kassán, a Felsőmagyarországi Minervában.